

UDK 1 Grlić, D.

UDK 929 Grlić, D.

Izvorni naučni rad

Prof. dr. Spahija Kozlić

STO GODINA OD ROĐENJA DANKA GRLIĆA¹ ESTETIČAR I BUNTOVNIK

Sažetak

Danko Grlić je rođen 1923. godine u Gračanici, BiH, dakle prije 100 godina. Dao je značajan doprinos filozofiji, posebno estetici. Akcenat u svom filozofiranju daje na djela Friedricha Nietzschea i Karla Marxa dovodeći u vezu Nietzscheov pojam vječnog vraćanja istog sa Marxovim zahtjevom za praktičnim djelovanjem filozofa. Ekskomuniciran je iz Katoličke crkve, zatvaran na Golom otoku i istjerivan iz akademskog života zbog svoje buntovne prirode.

¹ Danko Grlić je rođen 18. septembra 1923. godine u Gračanici, Bosna i Hercegovina. Dio djetinjstva je živio u rodnom mjestu i Brčkom, a kao osmogodišnjak sa porodicom seli u Zagreb gdje se i školovao. Sa sedamnaest godina se priključuje SKOJ-u ilegalno pomažući partizanski otpor zbog čega je i hapšen. Nakon Drugog svjetskog rata prvo bitno se bavio novinarstvom u nekoliko novina i časopisa. Zanimljivo je da je počesto pisao o negativnoj ulozi Katoličke crkve u vrijeme NDH, zbog čega je i ekskomuniciran. Burna 1948. nije ni njega zaobišla, te je (uprkos tome što je bio protivnik rezolucije Informbiroa) iste godine uhapšen i zatvoren na Golom otoku. Po izlasku se nije mogao baviti javnim poslovima, posebice novinarstvom, pa je 1950. godine upisao studij filozofije na kojem diplomira pet godina kasnije. To je bilo i vrijeme prvih filozofskih uradaka i korektorskih poslova u časopisima *Pogledi* i *Praxis*. Godine 1960. Miroslav Krleža ga je angažirao na poslovima redaktora za filozofiju i sociologiju u Leksikografskom zavodu Hrvatske. U dokumentima je zabilježeno da je u to vrijeme kreirao oko hiljadu priloga za *Enciklopediju* Leksikografskog zavoda i *Filozofijski rječnik* Matice Hrvatske. Pored toga, objavio je i školski leksikon *Filozofija*, *Leksikon filozofa* (sa kasnijim dopunama) i *Filozofija - Enciklopedijski leksikon*. Uporedo sa tim, 1969. godine, doktorirao je na temi *Temeljna misao Friedricha Nietzschea*, a disertacija je u prilagođenoj i kraćoj formi objavljena u Beogradu pod naslovom *Ko je Niče*. Predavačka biografija počinje 1962. godine na Akademiji za likovnu umjetnost u Zagrebu (do 1968). Te godine su se desile poznate studentske demonstracije, pa mu je zbog aktivne uloge u tom događaju zabranjen rad na Akademiji. Od 1971. do 1973. kao redovni profesor estetike predaje na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Godine 1973. dobija profesorsku poziciju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je (sve do svoje smrti) radio kao profesor i šef Katedre za estetiku. Kada je prevodilački posao u pitanju, čitalačkoj publici je ponudio prevode Kirkegaardovog *Dnevnika zavodnika*, Bernsteinove *Pretpostavke socijalizma i zadaće socijaldemokratije*, *Povijest filozofije* od Windelbanda i Heimsoetha, Heideggerov tekst *Čemu pjesnici*, Nietzscheov znameniti uradak *Tako je govorio Zaratustra*, i tako dalje. Umro je u Zagrebu 1. marta 1984. godine.

U natuknici najnovijeg *Filozofskog leksikona* (ur. Stipe Kutleša, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012. godine) stoji da je Danko Grlić objavio sljedeća djela: *Filozofija* (1963), *Umjetnost i filozofija* (1965), *Leksikon filozofa* (1968), *Zašto* (1968), *Ko je Niče* (1969), *Contra dogmaticos* (1971), *O komediji i komičnom* (1972), *Estetika I-IV* (1974-1979), *Marksizam i umjetnost* (1979), *Friedrich Nietzsche* (1981), *Za umjetnost* (1983), *Misaona avantura Waltera Benjamina* (1984), *Izazov negativnog: uz estetiku Theodora Adorna* (1986).

Ključne riječi: filozofija, estetika, Friedrich Nietzsche, Karl Marx, buntovnik.

Ako bismo kod Danka Grlića, filozofa estetičara, rođenog u Gračanici, tražili filozofski oslonac (a to između ostalog zahtijeva svojevrsna mikro monografija, kakva je podsjećanje povodom 100 godina od njegovog rođenja) onda bismo mogli reći da je to zanimljiva (ko)relacija između dvaju njemačkih filozofa - Friedricha Nietzschea i Karla Marxa. Da je to tako pokazuje i Grlićev rad izložen na simpoziju u Beogradu krajem 1968. godine, iste godine kada je izbačen sa Akademije za likovnu umjetnost u Zagrebu. Tada je ukazao na problem teorijskog tumačenja Nietzscheovog pojma *vječnog vraćanja istog*, jer ukoliko bi se na njega gledalo kao na puku simboličku metaforu, odnosno “kad bi, ukratko, vječno vraćanje istog bila estetska ili spoznajna kategorija, ili kad bi bilo nešto metafizičko, nadindividualno (kao na primjer Šopenhauerova volja) tada bi Niče još sav stajao na tlu tradicije.”² Ovaj pojam kod Nietzschea je možda i najbitnije polazište filozofiranja, a Grlić ga čita kao svojevrsno dijalektičko načelo kojim se (putem umjetničke težnje) nastoji ukinuti suprotnost između prošlosti i budućnosti. Konkretnije, *vječno vraćanje istog* ne treba gledati isključivo kao novu dimenziju vremena “već i egzistencije samih realnih predmeta, njihovih prostornih određenja”³.

Iskrivljavanje svijeta je, kako Grlić čita Nietzschea, rezultat jednostranog pojmovnog mišljenja svijeta kojim se (iz)mišlja njegova konstrukcija u svrhu nadređenosti realitetima i ljudskom iskustvu, dakle praksi. Grlić apeluje na to da čovjek i svijet postanu jedno čime čovjek nadilazi puku idejnu (samo)prezentaciju. Tek tada, decidan je on, čovjek “može preći preko mosta”. Pitanje koje sebi postavlja Grlić odnosi se na moguću suprotnost Nietzscheovog pojma *natčovjeka* sa *vječnim vraćanjem istog*. Odgovor je prilično smio, jer tvrdi da Nietzsche *natčovjekom* želi dokinuti prošlost, jer je on “biće koje živi u nezavršenom, beskrajnom trajanju vremena, on je ‘strijela u budućnosti’, stalna upravljenost na ono još neviđeno, nestvarno, nepostojeće, pa dakle i neponovljivo. *Natčovjek* se rješava prošlosti, rješava tradicije, dok se, nasuprot tome, *vječnim vraćanjem istog* stvara i u prošlosti mogućnost čak i za ono buduće, pa se prošlost ne uništava već, štaviše, potvrđuje tako da se ponavlja”⁴. Cilj je ovakvog hermeneutičkog napora, dakle, kritički preispitati Nietzscheovo djelo, potom (kroz historiju estetičkih ideja) odgovoriti na pitanje kakva je sudbina savremene estetike i, konačno, dovesti je u vezu sa kritikom dogmatskog marksizma

² Danko Grlić, *Vječno vraćanje istog kao vječno vraćanje umjetničkog u umjetnosti*, u: Niče i marksizam (ur. Branko Pavlović), Srpsko filozofsko društvo, Beograd 1969, str. 7.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, str. 8-9.

i ondašnjeg jugoslovenskog društva, a to se, između ostalog, vidi i u Grličevom angažmanu u časopisu *Praxis*. S tim u vezi, Danko Grlić nastoji jasno ukazati na falsificiranje Nietzscheove filozofije ustajući protiv ideoloških interpretacija njegove misli, kako zloupotreba Nietzschea u svrhu nacističke ideologije, tako i kroz ortodoksno marksističko tumačenje, posebno prisutno kod Georga Lukácsa. Ergo, Grličeva interpretacija Nietzscheove misli je prilično originalna i rehabilitirajuća za filozofa koji je u to vrijeme bio “na zlu glasu”.

Svojom *Estetikom* (životnim djelom u četiri knjige) na originalan način je (kako historijski, tako i problemski) oslikao umjetnost i filozofiju umjetnosti, od Stare Grčke do savremenosti. Knjiga zaista nije tipična (a po njoj sam spremao ispit iz Estetike na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu kod profesora Predraga Fincijsa), odnosno nije udžbenička, nego je Grlić estetičkim problemima pristupao kroz vlastito čitanje Marxovih stavova o umjetnosti. Ne čudi, onda, na gotovo svakoj stranici veoma vidljiv veliki napor da se čitaocu približi marksistički pogled na umjetničko stvaralaštvo i estetiku kao filozofsku disciplinu. Cilj ovakvog pristupa bio je razračunati se sa dogmatskim, posebice vulgarnim (pa i uskomimetičkim) tumačenjem poiesisa u najširem smislu, te ideološke (zlo)upotrebe umjetnosti.⁵

Slijedeći osnovnu poentu Marxove filozofije po kojoj je (u skladu sa 11. tezom o Feuerbachu) angažiranost filozofije i filozofa nužna kako bi svijet bio bolji, Grlić hrabro iznosi svoje mišljenje bez obzira na društvene mehanizme sankcioniranja, manje ili više prisutne u zajednici. To se jasno vidi i u njegovoj biografiji, od ekskomunikacije iz Katoličke crkve, preko robijanja na Golom otoku, pa do izbacivanja sa Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. U tom kontekstu valja spomenuti njegove dvije srodne knjige, jedna je *Zašto*, ponuđena čitaocima 1968. godine, a druga je iz štampe izašla tri godine poslije pod naslovom *Contra dogmaticos*. U objema elaborira mogućnost i ozbiljenje ethosa i avangardnog angažmana filozofa i filozofije same, samim tim su ovo knjige o akademskoj hrabrosti i borbi protiv zgotovljenih dogmatizama i teorijskih i praktičkih apologiranja prisutnih u zajednici. U tekstu pod naslovom *Smisao angažiranosti u filozofiji*, koji je objavljen u 4. broju *Praxisa* iz 1967. godine nedvosmisleno govori o obavezi djelovanja filozofa: “Jer ako već nije angažirana za istinu, može biti za neistinu, ako ne želi djelovati u zbilji, želi nedjelovati, ako neće drugo do naprosto filozofiju zbog filozofije onda upravo to

⁵ Vidjeti: Danko Grlić, *Estetika*, Naprijed, Zagreb 1983. godine.

hoće, pa čak ako radikalno skeptički uopće neće ništa i samo to njeno nehtijenje pretpostavlja angažiranje, htijenje za nehtijenjem”⁶.

Javnim izražavanjem nezadovoljstva zbog ortodoksnih, dogmatskih tumačenja Marxovih ideja također je pokazao akademsku hrabrost u vremenima koja nisu dopuštala bilo kakva ideološka odstupanja. Evidentno je to i u avangardnom djelu *Contra dogmaticos* u kojem ukazuje na opasnosti autističkog zatvaranja u tumačenju svijeta: “Ostavimo, dakle, po strani one primitivne dogmatske “marksističke” kritičare koji žele neke gotove, jednom za svagda utvrđene pseudomarksističke idejno-političke sheme deduktivno primijeniti, aplicirati na literarnu kritiku”⁷.

Takvo “popovanje” je stvorilo, ne samo obmanu i falsificiranje Marxove misli, nego promovirali nešto što je Marx najviše kritizira. “Oni su stvorili svojeg do apsurdna lažnog i za vlastite činovničke svrhe upotrebljivog Marxa i zatim ga još kao neprikosnovenu sverješavajuću petrificiranu dogmu primijenili na svim područjima, pa tako i u domenu literarne kritike.”⁸ Za ovo je, zaista, u to vrijeme (1971. godine) trebala velika intelektualna hrabrost.

Danko Grlić je, evidentno, uistinu akademski buntovnik, zagovornik stalne i beskompromisne borbe za ideološki slobodnog i za svijet otvorenog čovjeka. Posve je antidogmatski promišljao, pa i prije nego što je 1953. godine objavio prvi filozofski članak. O tome svjedoči i podatak da je prije pokretanja časopisa *Praxis* pisao za list *Industrijski radnik*, koji je pod uređivačkom palicom Milana Kangrge imao stranicu posvećenu kulturi. Definitivno valja apostrofirati da je ovaj filozof rođen u Bosni cijeli svoj život bio spreman žrtvovati se i boriti za samosvojan stav o svijetu, jer je filozofija potrebna čovjeku da živi vlastiti, a ne tuđi život. Već je rečeno da se Grlić s posebnim žarom i energijom bavio Nietzscheovom filozofijom života, posebice njegovom estetikom. I ovdje je bilo potrebno imati hrabrost, budući da je u to vrijeme Friedrich Nietzsche bio potpuno neopravdano dovođen u vezu sa nacističkom ideologijom. Iz Grličeve biografije se, s tim u vezi, vidi da je u dvanaestom broju časopisa *Pogledi* iz 1953. godine objavljen njegov tekst *Neki problem morala kod Nietzschea*, čime je (a doktorska disertacija *Temeljna misao Friedricha Nietzschea* to i potvrdila) učinio dostupnim filozofiju ovog njemačkog mislioca javnosti bivše Jugoslavije.

⁶ Danko Grlić, *Smisao angažiranosti u filozofiji*, u: *Praxis (filozofski dvomjesečnik)*, godina IV, broj 4, Zagreb, juli-avgust 1967. godine, str. 479.

⁷ Danko Grlić, *Contra dogmaticos*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1971. godine, str. 17.

⁸ Ibidem, str. 16.

Dajući istovremeno značajan doprinos razumijevanju Nietzscheove i Marxove filozofije i njihovoj možda teško uhvatljivoj povezanosti ukazao je na to da je svijet daleko od dogmatskog mnijenja, a čovjek djelujuće, pa i buntovno biće koje se ne zadovoljava zgotovljenim formama egzistencije. Nadalje, temeljna filozofska polazišta Nietzscheova (smrt Boga, volja za moć, nadčovjek, vječno vraćanje istog, važnost dionizijskog motiva...) na neki način su komplementarna sa Marxovim zahtjevom za okretanjem temeljnoj prirodi čovjeka, prirodi koja treba biti lišena zatvorenosti i prepuštena umjetničkoj i avangardnoj otvorenosti.

Literatura

1. Danko Grlić, *Estetika*, Naprijed, Zagreb 1983.
2. Danko Grlić, *Contra dogmaticos*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1971.
3. Danko Grlić, *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb 1968.
4. Danko Grlić, *Ko je Niče*, "Vuk Karadžić", Beograd 1969.
5. Danko Grlić, *Marksizam i umjetnost*, Kulturni radnik, Zagreb 1979.
6. *Niče i marksizam* (ur. Branko Pavlović), Srpsko filozofsko društvo, Beograd 1969.
7. *Pogledi* (časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka, broj 12, Društvo nastavnika sveučilišta, visokih škola i suradnika naučnih ustanova, Zagreb 1953.
8. *Praxis* (filozofski dvomjesečnik), brojevi od 1967-1973.

ONE HUNDRED YEARS SINCE THE BIRTH OF DANKO GRLIĆ AESTHETICIAN AND REBEL

Abstract

Danko Grlić was born in 1923 in Gračanica, BiH, so 100 years ago. He made a significant contribution to philosophy, especially aesthetics. In his philosophizing, he emphasizes the works of Friedrich Nietzsche and Karl Marx, connecting Nietzsche's notion of eternal return with Marx's demand for the practical work of philosophers. He was excommunicated from the Catholic Church, imprisoned on Goli otok and expelled from academic life because of his rebellious nature.

Key words: *philosophy, aesthetics, Friedrich Nietzsche, Karl Marx, rebel*